

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-151>

УДК 378:355.01

ВИЩА ОСВІТА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ ТА ПРІОРИТЕТИ

HIGHER EDUCATION OF UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF THE MARTIAL LAW: CHALLENGES AND PRIORITIES

Сідлецький Степан Ігорович

аспірант,

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6624-8146>**Шандар Анна Михайлівна**

доктор філософії з економіки, доцент кафедри,

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7363-9038>**Sidletskyi Stepan, Shandar Anna**

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

У статті досліджено особливості розвитку вищої освіти в Україні в умовах воєнного стану. Визначено, що викликами для вищої освіти України в умовах воєнного стану, є: невідповідність системи вищої освіти потребам економіки; слабка інтеграція у світовий освітній простір; незадовільний стан кадрового забезпечення університетів; незадовільний рівень матеріального та фінансового забезпечення; неефективність управління вищою освітою; загроза життю і здоров'ю здобувачів та персоналу закладів вищої освіти; відсутність можливостей рівного доступу до вищої освіти, порушення безперервності навчального процесу; масштабні руйнування та пошкодження інфраструктури; вимушене переміщення закладів вищої освіти. Здійснено класифікацію ризиків вищої освіти за такими групами: політико-правові, соціально-економічні, фінансові, кадрові, організаційно-технічні, безпекові. Встановлено, що в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення пріоритетними завданнями розвитку вищої освіти України, є: забезпечення інтеграції системи вищої освіти у світовий освітній простір; сприяння високому рівню кооперації між освітніми та науковими установами; формування системи оцінювання якості освіти; покращення фінансування і управління вищою освітою; розвиток інноваційного середовища разом із роботодавцями та бізнесом; прогнозування потреб ринку праці; удосконалення форм здобуття вищої освіти; наукової та науково-технічної діяльності у закладах вищої освіти; впровадження нових освітніх технологій.

Ключові слова: вища освіта, якість вищої освіти, виклики, ризики вищої освіти, трансформація, пріоритети розвитку, воєнний стан, післявоєнне відновлення.

The article studies the peculiarities of the development of higher education in Ukraine under martial law. It was determined that the challenges for the higher education of Ukraine in the conditions of martial law are: inconsistency of the higher education system with the needs of the economy; weak integration into the global educational space; distortions in the formation of the contingent of acquirers; the unsatisfactory state of university staffing; unsatisfactory level of material and financial support; inefficiency of higher education management; threat to life and health of applicants and staff of higher education institutions; lack of opportunities for equal access to higher education, violation of the continuity of the educational process; large-scale destruction and damage to infrastructure; forced relocation of higher education institutions. Risks of higher education were classified according to the following groups: political-legal, socio-economic, financial, personnel, organizational-technical, security. It was established that in the conditions of martial law and post-war reconstruction, the priority tasks of the development of higher education in Ukraine are: ensuring the integration of the higher education system into the world educational space; promotion of a high level of cooperation between educational and scientific institutions; formation of a system for evaluating the quality of education; improvement of financing and management of higher education; development of an innovative environment together with employers and business; forecasting labor market needs; improvement of forms of obtaining higher education; scientific and scientific and technical activities in institutions of higher education; as well as the development of smart specializations and Industry 4.0 clusters. Higher education in Ukraine faces

many challenges that need to be solved, including creating conditions for learning in conditions of war and forced migration, fighting corruption, ensuring European integration processes and taking into account globalization trends.

Keywords: higher education, quality of higher education, challenges, risks of higher education, transformation, development priorities, martial law, post-war recovery.

Постановка проблеми. Після початку повномасштабного збройного вторгнення росії в Україну, вища освіта України зазнала значних втрат. Освітній процес було призупинено, матеріально-технічна база низки університетів пошкоджена або зруйнована унаслідок ракетних обстрілів і загроза подальшої руйнації будівель залишається доволі високою. Учасники освітнього процесу опинилися в різних умовах, часто за межами України або в регіонах, віддалених від зони бойових дій, а деякі все ще перебувають на тимчасово окупованих територіях. Система вищої освіти в Україні, як і у 2014 році після анексії Криму та початку військових дій на Донбасі, знову стикається з проблемою переміщення закладів освіти на підконтрольні території. Вища освіта опинилася перед непередбачуваними викликами, такими як повна або часткова руйнація закладів вищої освіти, постійна загроза життю і здоров'ю учасників освітнього процесу, загострення проблеми стабільності університетської діяльності та зменшення державного фінансування вищої освіти. Усі ці проблеми підкреслюють необхідність переосмислення ключових пріоритетів розвитку вищої освіти в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На фундаментальному рівні дослідження системи вищої освіти, виклики та напрями відновлення висвітлено у працях багатьох вітчизняних вчених, зокрема, Л. Антонюк [1], І. Гнибіденка, О. Грішнєвої, О. Гринькевич [2], Л. Гриневич, І. Дичківської, Л. Ільїч, О. Іляш, Д. Ільницького [1], І. Каленюк, С. Квіта, В. Кременя [3], Е. Лібанової, Л. Лісогор, В. Лугового [4], Д. Лук'яненка [1], В. Мадзігона, Н. Ничкало, С. Ніколаєнка, О. Овчарук, Л. Оршанського [5], І. Петрової, Ж. Таланової [4] та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Сьогодні проблема формування теоретичних і практичних підходів до відновлення та трансформації системи вищої освіти є актуальною та потребує пошуку напрямів її вирішення.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження особливостей розвитку вищої освіти в Україні в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. На початок повномасштабного вторгнення вища освіта України ще не відновилася від негативних наслідків пандемії COVID-19. Пандемія погіршила показники освітньої діяльності, ще більше проявила існуючі проблеми в системі вищої освіти, а повномасштабна війна призвела до їх поглиблення.

До початку повномасштабного вторгнення основними викликами та проблемами розвитку вищої освіти були: невідповідність системи вищої освіти потребам економіки та ринку праці; відмінності між навичками випускників і вимогами роботодавців; слабка інтеграція українських закладів вищої освіти у світовий освітній простір; викривлення при формуванні контингенту здобувачів освіти; неефективність управління вищою освітою; низький рівень автономії закладів вищої освіти; недостатнє матеріальне та фінансове забезпечення; проблеми з кадровим забезпеченням університетів; слабкий зв'язок з наукою і бізнесом; несприятлива демографічна ситуація; посилення тенденцій до освітньої еміграції. В умовах війни система вищої освіти України стикнулася з новими викликами, які у сукупності з існуючими (рис. 1) зумовили потребу у вирішенні складних завдань, які раніше не доводилося вирішувати освітнім менеджерам.

Сьогодні, в умовах війни, основними викликами для вищої освіти є [3; 5; 6; 10]:

1. Загроза життю та здоров'ю учасників освітнього процесу – здобувачів та персоналу закладів вищої освіти.

2. Значні руйнування освітньої інфраструктури: пошкодження приміщень закладів вищої освіти, навчального обладнання та баз для практики.

3. Масштабне переміщення учасників освітнього процесу всередині країни та за кордон, що призвело до значних втрат серед здобувачів вищої освіти і науково-педагогічного персоналу.

4. Загострення проблеми доступу до вищої освіти, порушення безперервності навчального процесу.

5. Втрата управлінського контролю над освітою на територіях, що перебувають під тимчасовою окупацією або у зоні бойових дій.

6. Примусова переорієнтація українських здобувачів вищої освіти на російські навчальні

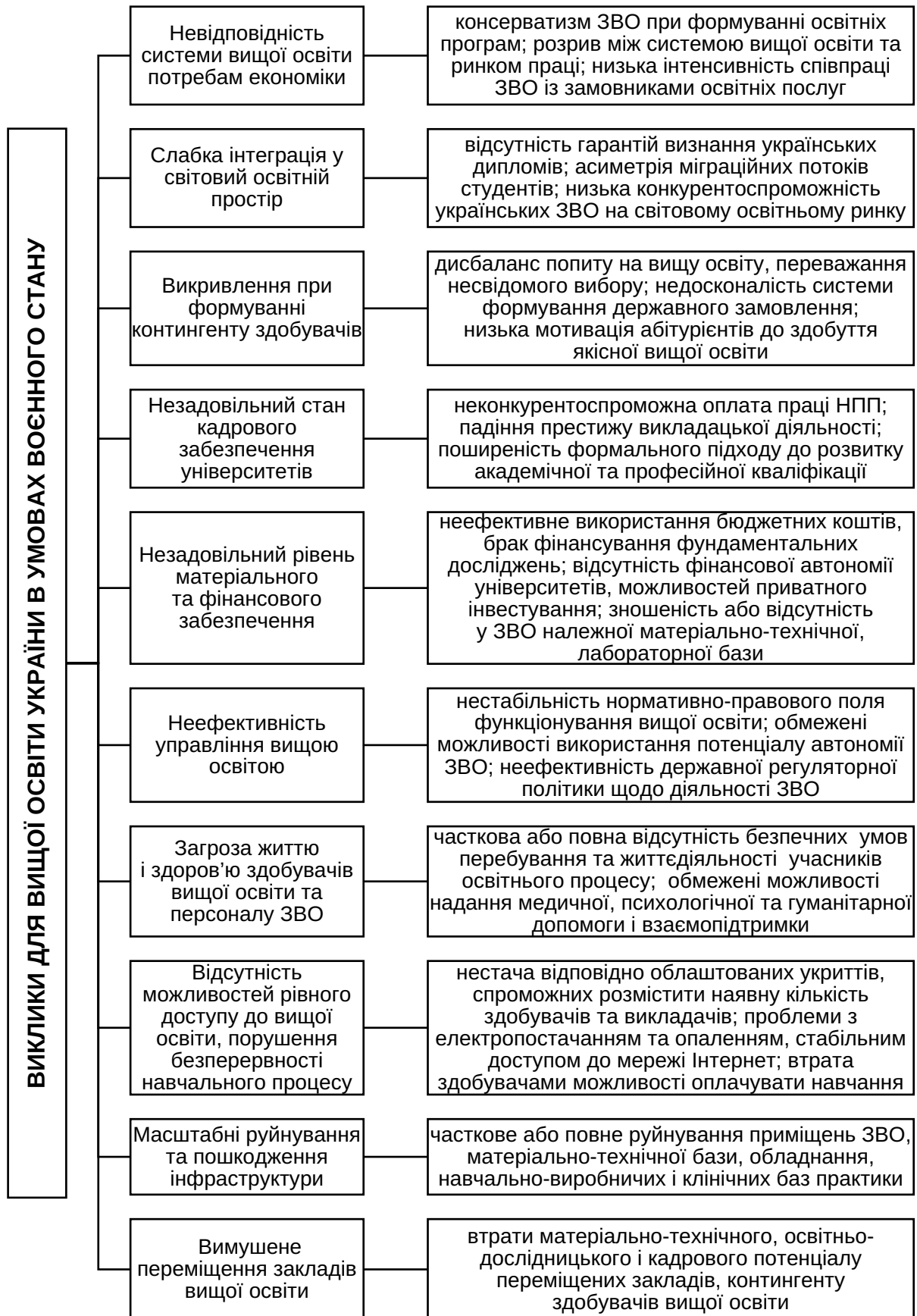

Рис. 1. Ідентифікація та систематизація викликів для вищої освіти України в умовах воєнного стану

Джерело: сформовано авторами на основі [6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13]

програми та підручники, а також перехід на російську мову навчання на окупованих територіях.

7. Зменшення державного фінансування вищої освіти.

Виявлені проблеми свідчать про недоліки в системі державного регулювання освітою та негативно впливають на конкурентоспроможність національних закладів вищої освіти.

В умовах невизначеності та нестабільності, що притаманний воєнному стану вкрай

необхідним є ідентифікація та аналіз існуючих ризиків для вищої освіти України. Доцільно класифікувати ризики вищої освіти за такими групами: політико-правові, соціально-економічні, фінансові, кадрові, організаційно-технічні та безпекові (рис. 2).

Аналіз та класифікація існуючих ризиків дозволяє визначити місце кожного з них в функціонуванні та розвитку вищої освіти України в умовах воєнного стану та спряму-

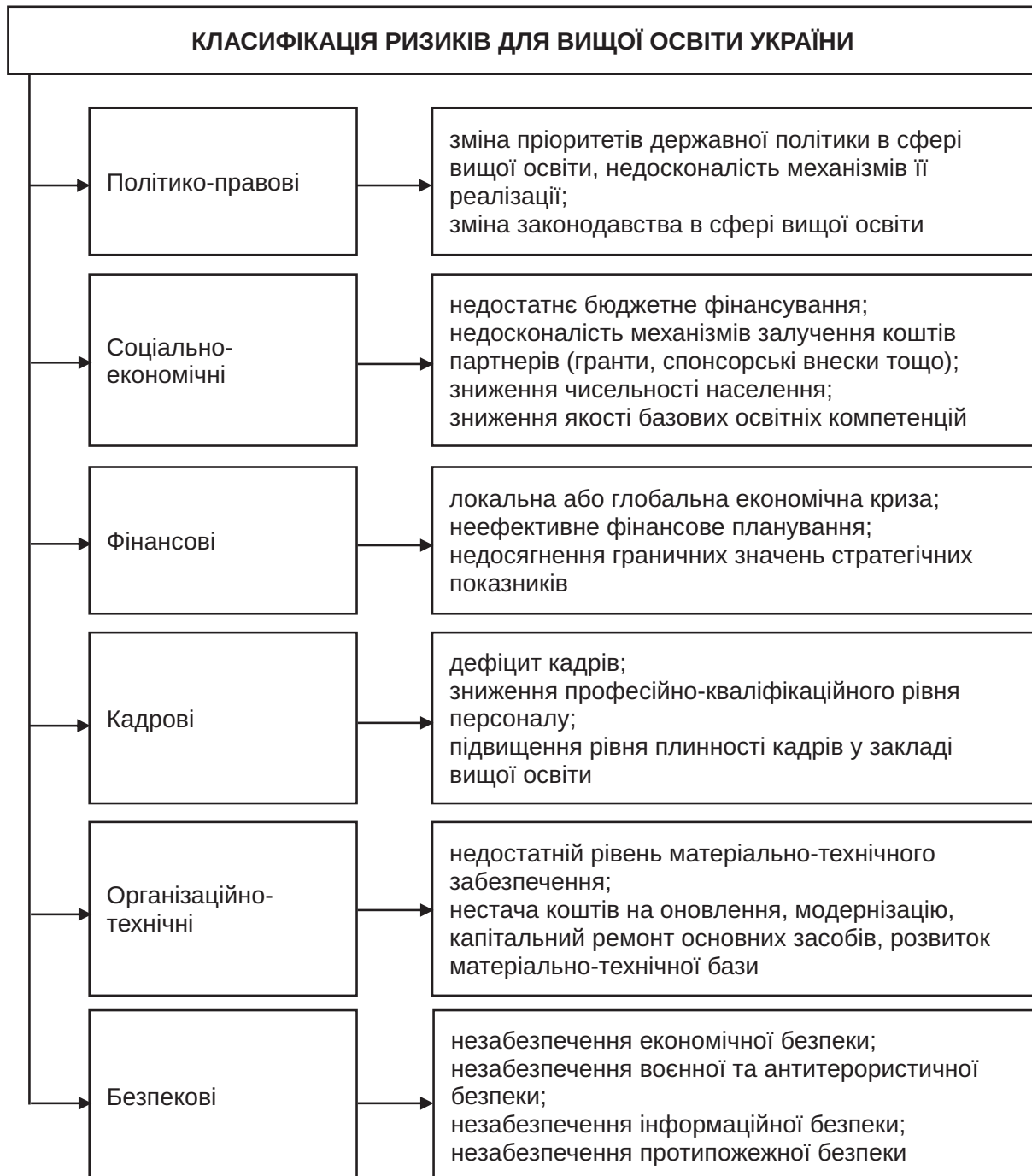

Рис. 2. Класифікація ризиків для вищої освіти України в умовах воєнного стану

Джерело: сформовано авторами

вати зусилля на розробку заходів для захисту від їх негативного впливу.

Отже, перед вищою освітою в Україні стоїть безліч завдань, які потрібно вирішити, включаючи створення умов для навчання в

умовах війни та вимушеної міграції, боротьбу з корупцією, забезпечення євроінтеграційних процесів і врахування глобалізаційних тенденцій. Це підкреслює необхідність пошуку нових підходів до розвитку освіти і науки, які

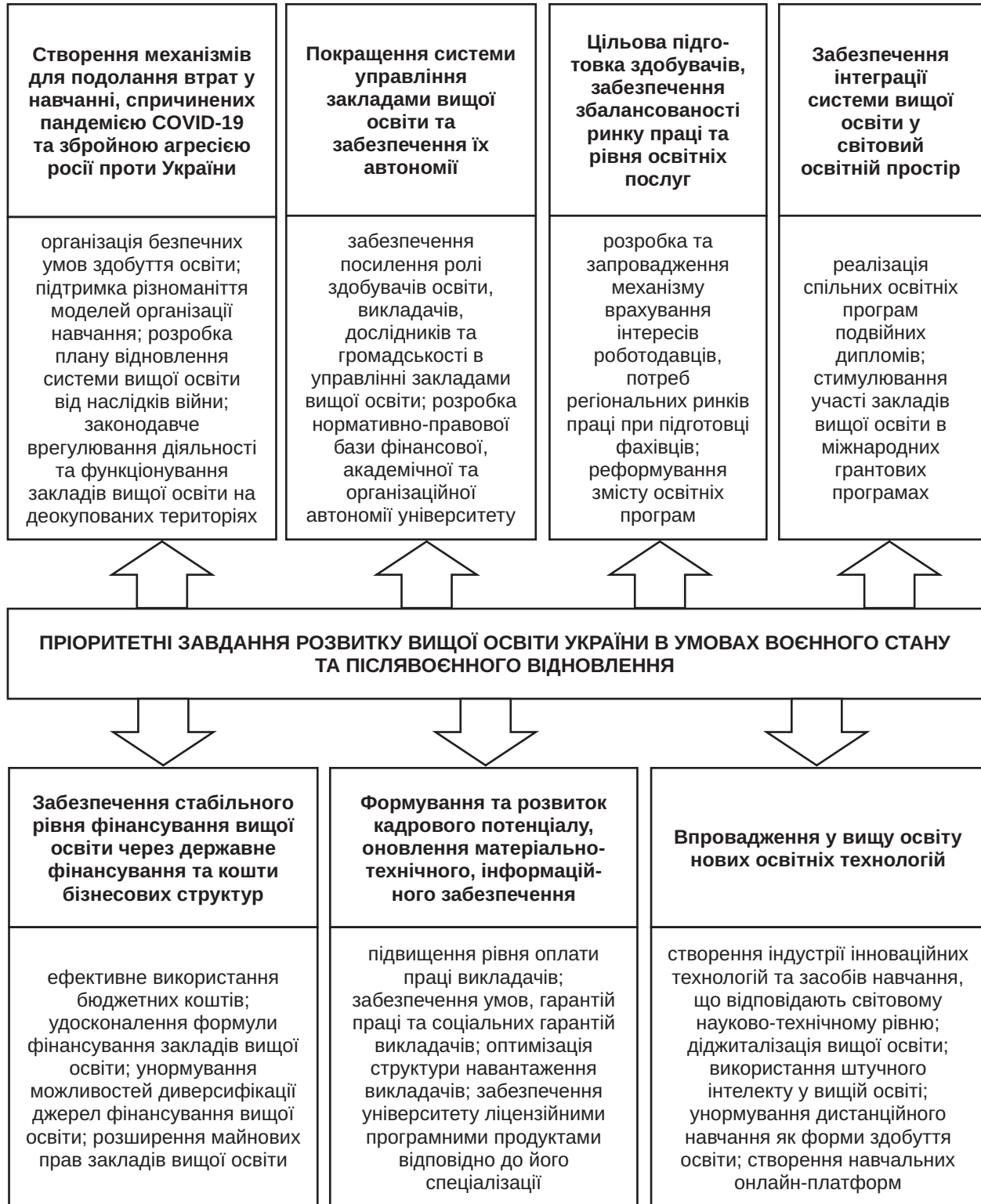

Рис. 3. Пріоритетні завдання розвитку вищої освіти України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення

Джерело: сформовано авторами на основі [1; 2; 5; 7; 9; 11; 12; 13]

відповідатимуть сучасним і майбутнім вимогам та задовольнятимуть потреби українців.

Для перетворення вищої освіти України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення на рушійну силу суспільства, здатну забезпечити інноваційний прорив у науково-технологічній, виробничо-економічній та соціально-гуманітарній сферах, необхідно зосередити увагу на ключових пріоритетах її розвитку.

Пріоритетними завданнями розвитку вищої освіти України мають стати (рис. 3): створення механізмів для подолання втрат у навчанні, спричинених пандемією COVID-19 та збройною агресією росії проти України; забезпечення інтеграції системи вищої освіти у світовий освітній простір; сприяння високому рівню кооперації між освітніми та науковими установами; формування системи оцінювання якості освіти; покращення фінансування і управління вищою освітою; розширення фінансової автономії, модернізація та покращення системи управління закладів вищої освіти; розвиток інноваційного середовища разом із роботодавцями та бізнесом; прогнозування потреб ринку праці; забезпечення рівного доступу до якісної вищої освіти; удосконалення форм здобуття вищої освіти; розвиток наукової та науково-технічної діяльності у закладах вищої освіти; впровадження у вищу освіту нових освітніх технологій, а також розвиток смарт-спеціалізацій та кластерів Індустрії 4.0 [1; 2; 9; 11; 12; 13].

Вирішення вищезазначених завдань дозволить організувати безпечні умови для здобуття освіти, подолати втрати у навчанні, пов'язані з воєнними руйнуваннями, удосконалити нормативно-правову базу щодо регламентації діяльності закладів вищої освіти, сформувати ефективну систему опанування здобувачами вищої освіти затребуваних роботодавцем компетентностей, своєчасно оновлювати й розвивати механізми та інструменти виявлення поточних і перспективних потреб ринку праці, покращити систему управління закладами вищої освіти та забезпечити їх автономію, сформувати основу для співпраці закладів вищої освіти з бізнесом для формування замовлень на інноваційні дослідження.

Висновки. Отже, для повоєнного відновлення та трансформації системи вищої освіти України потрібен комплексний підхід, який має на меті досягнення наступних цілей: забезпечення відповідності освітньої діяльності потребам індивідів, суспільства та економіки; підготовка висококваліфікованих спеціалістів, що передре темпам технологічних і структурних змін в економіці; створення умов для підвищення автономії закладів вищої освіти; систематичний контроль якості кадрового потенціалу; впровадження інформаційних технологій та інновацій; розширення джерел фінансування шляхом збільшення науково-дослідної діяльності та інтеграції підприємницьких принципів в освітньо-наукову діяльність закладів вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конкурентні моделі управління якістю вищої освіти у XXI столітті: монографія / Д. Г. Лук'яненко, Л. Л. Антонюк, Н. В. Василькова, Д. О. Ільницький та ін.; за ред. д.е.н., проф. Д. Г. Лук'яненка та д.е.н., проф. Л. Л. Антонюк. К. : КНЕУ, 2019. 380 с.
2. Гринькевич О. С. Управління конкурентоспроможністю вищої освіти в Україні: інституційний аналіз і моніторинг: монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2018. 462 с.
3. Кремень В. Г., Луговий В. І., Саух П. Ю. Вища освіта України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення: виклики і відповіді: За матеріалами загальних зборів Національної академії педагогічних наук України, 17 листопада, 2023 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2023. Том 5. № 2. С. 1–5.
4. Механізми оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: монографія / Авт.: О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ : Ін-т вищої освіти НАПН України, 2020. 220 с.
5. Оршанський Л., Нищак І., Матвісів Я., Юрків М. Вища освіта України в умовах воєнного стану: виклики та шляхи подолання. *Молодь і ринок*. 2024. № 1 (221). С.29–35.
6. Вища освіта в Україні: зміни через війну: аналітичний звіт / Є. Ніколаєв, Г. Рій, І. Шемелинець. Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2023. 94 с.
7. Вища освіта України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення: виклики і відповіді: науково-аналітична доповідь / за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : Педагогічна думка, 2023. 172 с.
8. Концепція забезпечення якості вищої освіти. Портал забезпечення якості вищої освіти. URL: http://dovira.eu/images/QA_concept_Final.pdf

9. Освіта в умовах воєнного стану: виклики, розвиток повоєнні перспективи: інформаційно-аналітичний збірник. Київ, Міністерство освіти і науки України, Державна наукова установа «Інститут освітньої аналітики», 2023. 64 с.
10. Освіта України в умовах воєнного стану: інформаційно-аналітичний збірник. Київ, Міністерство освіти і науки України, Державна наукова установа «Інститут освітньої аналітики», 2022. 358 с.
11. Результати загальнонаціонального опитування «Перспективи та потреби розвитку університетів України у процесі реформування вищої освіти у контексті європейської інтеграції» / Авторський колектив; за заг. ред С. Калашнікової. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2019. 77 с.
12. Стратегії вищої освіти в умовах інтернаціоналізації для стійкого розвитку суспільства: методичні рекомендації / В. Зінченко, Л. Горбунова, С. Курбатов, Ю. Мєлков; за ред. В. Зінченка. Київ : Прінтеко, 2020. 107 с.
13. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021-2031 роки. Київ, Міністерство освіти і науки України, 2020. 71 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf>

REFERENCES:

1. Lukianenko D., Antoniuk L. (eds.) (2019) Konkurentni modeli upravlinnia yakistiu vyshchoi osvity u XXI stolitti: monohrafiia [Competitive models of higher education quality management in the XXI century: monograph]. Kyiv: KNEU, 380 p. (in Ukrainian)
2. Hrynkivych O. S. (2018) Upravlinnia konkurentospromozhnistiu vyshchoi osvity v Ukraini: instytutsiyni analiz i monitorynh: monohrafiia [Management of the competitiveness of higher education in Ukraine: institutional analysis and monitoring: monograph]. Lviv: LNU imeni Ivana Franka, 462 p. (in Ukrainian)
3. Kremen V. H., Luhovyi V. I., Saukh P. Yu. (2023) Vyshcha osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu ta pisliavoiennoho vidnovlennia: vyklyky i vidpovidi: Za materialamy zahalnykh zboriv Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy, 17 lystopada, 2023. [Higher education of Ukraine in the conditions of martial law and post-war reconstruction: challenges and answers: According to the materials of the general meeting of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, November 17, 2023.] *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy*, vol. 5, no. 2, pp. 1–5. (in Ukrainian)
4. Luhovyi V., Talanova Zh. (eds.) (2020) Mekhanizmy otsiniuvannia yakosti vyshchoi osvity v umovakh yevro-intehratsii: monohrafiia [Mechanisms for evaluating the quality of higher education in the conditions of European integration: monograph]. Kyiv: In-t vyshchoi osvity NAPN Ukrainy, 220 p. (in Ukrainian)
5. Orshanskyi L., Nyshchak I., Matvisiv Ya., Yurkiv M. (2024) Vyshcha osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu: vyklyky ta shliakhy podolannia [Higher education of Ukraine under martial law: challenges and ways to overcome them]. *Molod i ryнок*, no. 1 (221), pp. 29–35. (in Ukrainian)
6. Nikolaiev Ye., Rii H., Shemelynets I. (2023) Vyshcha osvita v Ukraini: zminy cherez viinu: analitychnyi zvit [Higher education in Ukraine: changes due to the war: analytical report]. Kyiv: Kyivskiy universytet imeni Borysa Hrinchenka, 94 p. (in Ukrainian)
7. Kremen V. H. (ed.) (2023) Vyshcha osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu ta pisliavoiennoho vidnovlennia: vyklyky i vidpovidi: naukovo-analitchna dopovid [Higher education of Ukraine in the conditions of martial law and post-war reconstruction: challenges and answers: scientific and analytical report]. Kyiv: Pedahohichna dumka, 172 p. (in Ukrainian)
8. Kontseptsiiia zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity. Portal zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity [The concept of ensuring the quality of higher education. Higher education quality assurance portal]. Available at: http://dovira.eu/images/QA_concept_Final.pdf. (in Ukrainian)
9. Ministry of Education and Science of Ukraine, State Scientific Institution «Institute of Educational Analytics» (2023) Osvita v umovakh voiennoho stanu: vyklyky, rozvytok povoienni perspektyvy: informatsiino-analitchnyi zbirnyk [Education under martial law: challenges, development, post-war perspectives: informational and analytical collection]. Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine, State Scientific Institution «Institute of Educational Analytics», 64 p. (in Ukrainian)
10. Ministry of Education and Science of Ukraine, State Scientific Institution «Institute of Educational Analytics» (2022) Osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu: informatsiino-analitchnyi zbirnyk [Education of Ukraine under martial law: an informational and analytical collection]. Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine, State Scientific Institution «Institute of Educational Analytics», 358 p. (in Ukrainian)
11. Kalashnikova S. (ed.) (2019) Rezultaty zahalnonatsionalnoho opytuvannia «Perspektyvy ta potreby rozvytku universytetiv Ukrainy u protsesi reformuvannia vyshchoi osvity u konteksti yevropeiskoi intehtratsii» [Results of the national survey «Prospects and needs of the development of Ukrainian universities in the process of reforming

higher education in the context of European integration»]. Kyiv: Instytut vyshchoi osvity NAPN Ukrainy, 77 p. (in Ukrainian)

12. Zinchenko V. (ed.) (2020) Stratehii vyshchoi osvity v umovakh internatsionalizatsii dlia stiikoho rozvytku suspilstva: metodychni rekomendatsii [Strategies of higher education in conditions of internationalization for sustainable development of society: methodical recommendations]. Kyiv: Printeko, 107 p. (in Ukrainian)

13. Ministry of Education and Science of Ukraine (2020) Stratehiia rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2021-2031 roky [Strategy for the development of higher education in Ukraine for 2021-2031]. Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine, 71 p. Available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf>